

УДК 115.4:343.211

РАДУТНИЙ О.Е., доктор філософії (Ph.D.) з юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінального права № 1
Національного юридичного університету ім. Ярослава Мудрого.
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6521-3977>.

НАПРЯМОК ЧАСУ В СИСТЕМІ ПРАВА

Анотація. В статті здійснено спробу поставити питання щодо можливості зміни напрямку вектору часу від майбутнього до минулого в площині права. Проведена наукова розвідка виявила факти нелінійності розгортання окремих обов'язкових ознак об'єктивної сторони певних складів злочинів, зокрема, простору як місця вчинення злочину, часу, способу тощо. За допомогою прикладів доведено можливість продовження реалізації у часі та просторі інших, крім діяння та наслідку, обов'язкових ознак об'єктивної сторони кримінального правопорушення вже після того, як настав момент його закінчення. Автор приходить до висновку, що час у кримінальному праві є реляційною категорією, і це допускає залежність його характеристик від характеру та способу взаємодії об'єктів, подій, властивостей та відносин. Час у праві може бути визначений за допомогою не однієї, а декількох величин, він може бути ізотропним, тобто рівноправним у всіх своїх можливих напрямках руху. Напрямок руху часу в системі права може змінюватися. У праві майбутнє може впливати на минуле. Інше парадоксальне пояснення може полягати у тому, що певна передбачена чинним законодавством подія у майбутньому здатна перекроїти простір і час у минулому таким чином, що вчиненого злочину ніколи не було. З іншого боку, можливо, що проведені дослідження у черговий раз підкреслює умовність всього того, що відбувається у царині права.

Ключові слова: право, кримінальне право, час, простір, напрямок часу, злочин, об'єктивна сторона злочину, минуле, майбутнє, світова лінія, вплив майбутнього на минуле

Summary. The article attempts to inquire about the possibility of changing the direction of the time vector from the future to the past in the field of law. Research has revealed the facts of the nonlinearity in deployment of certain crime. The examples demonstrate the continuing possibility of the criminal offense realization after the moment of its termination. The author concludes that time in criminal law is a relational category, and this allows the dependence of its characteristics on the nature and manner of interaction of objects, events, properties and relationships. Time in the field of law can be determined by several quantities. Time in the field of law can be isotropic, that is, equal in all its possible directions of motion. The direction of time progression in the field of law may change. In the field of law, the future can affect the past. Another paradoxical explanation may be that a certain event, envisaged by current law, is capable of reshaping space and time in the past in such a way that no crime has ever been committed. Or, once again, the research underlines the arbitrariness of all that is happening in the realm of law.

Keywords: law, criminal law, time, space, direction of time, crime, objective side of the crime, past, future, worldline, impact of the future on the past

Аннотация. В статье предпринята попытка поставить вопрос о возможности изменения направления вектора времени от будущего к прошлому в сфере права. Проведенное исследование выявило факты нелинейности развертывания отдельных обязательных признаков объективной стороны конкретного состава преступления, в частности, пространства как места совершения преступления, времени, способа и т.п. С опорой на примеры доказана возможность продолжения реализации во времени и пространстве иных, кроме деяния и последствия, обязательных признаков объективной стороны преступления уже после того, как наступил момент его окончания. Автор приходит к выводу о том, что время в уголовном праве

является реляционной категорией, и это допускает зависимость его свойств от характера и способа взаимодействия объектов, событий и отношений. Время в сфере права может быть определено не только с помощью одной, но и нескольких величин, оно может быть изотропным, то есть равноправным во всех своих возможных направлениях движения. Направление движения времени в системе права может меняться. В сфере права будущее может влиять на прошлое. Иное парадоксальное объяснение может заключаться в том, что определенное предусмотренное действующим законодательством событие в будущем способно перекроить пространство и время в прошлом таким образом, что совершенного преступления никогда не было. Так же не исключается, что проведенное исследование в очередной раз подчеркивает условность всего того, что происходит в области права.

Ключевые слова: право, уголовное право, время, пространство, направление времени, преступление, объективная сторона преступления, прошлое, будущее, мировая линия, влияние будущего на прошлое

Постановка проблеми. На підставі закону збереження енергії будь-яке суспільно небезпечно діяння завжди породжує суспільно небезпечний наслідок, адже викликана першою з вказаних подій соціальна хвиля (коливання) не може не створювати певні зміни в оточуючому їх просторі та відносинах між певними суб'єктами. Маючи на меті сформулювати заборонену або небажану поведінку, законодавець завжди описує саме діяння, але не у кожному випадку вказує на наявність конкретного наслідку. У такий спосіб відбувається нормативна побудова злочинів з матеріальним, формальним або усіченим складом. Втім, якщо стане можливим виявити та неодноразово підтвердити однаковими експериментальними повторами приклади того, що третя подія, яка також полягатиме у певній поведінці, матиме здатність змінювати попередні (діяння та(або) його наслідок, який вже фактично настав незалежно від того, виявлений він або ні, описаний він у складі певного правопорушення або ні), то такий феномен стане вагомим аргументом проти непохитного переконання про спрямованість часу лише в один бік, а саме – від минулого до майбутнього.

Відомо, що середньовічна індульгенція надавала у певних випадках можливість спочатку покаятися за неіснуючу провину, а вже потім сотворити відповідний гріх, тобто, поміняти місцями порушення та відплату за нього. Але класичний умовивід про неможливість безкарного вчинення вбивства після повного відбуття суворого покарання за те, що його не вчиняв (невинна людина відбула покарання внаслідок судової помилки, наклепу, підроблення доказів обвинувачення тощо), завжди лінійно призводив до наслідків, які є несприятливими для обуреної загальною несправедливістю особи: фактично вчинене вбивство, навіть після безпідставного відбуття покарання за такий самий злочин, не виключає кримінальної відповідальності.

Але якщо час спливає не тільки від минулого до майбутнього, але й навпаки, з чим вже фактично погоджується сучасна квантова фізика, то це не може не мати певного значення та несподіваних наслідків для права у цілому та кримінального, зокрема.

Результати аналізу наукових публікацій. Питання взаємозалежності часу, простору, матеріальних об'єктів та правовідносин були і залишаються предметом аналізу практично для кожного з філософів, починаючи з Левкіппа та Фалеса Мілетських, Піфагора, Демокріта, Епікура, Арістотеля, Птолемея і багатьох інших. Вагомі внески у дослідження феномену часу у межах складу злочину здійснені в роботах М.І. Бажанова, Ю.В. Бауліна, В.І. Борисова, Л.П. Брич, Н.О. Гуторової, Л.М. Демідової, О.О. Дудорова, З.А. Загінєй (Тростюк), Ю.Ю. Коломієць, А.А. Музики, В.О. Навроцького, М.І. Панова, Ю.А. Пономаренко, В.В. Сташиса, Є.Л. Стрельцова,

В.Я. Тація, В.О. Тулякова, П.Л. Фріса, В.І. Шакуна, М.І. Хавронюка, В.Б. Харченко та багатьох інших.

Але питання щодо можливості впливу майбутнього на минуле в площині права, або більш вузько – кримінального права, поки що не розглядалося в жодній з відомих публікацій в контексті поглядів сучасних наук, в тому числі квантової фізики, на час і простір.

Метою статті є формулювання і аргументування гіпотетичного припущення щодо спостереження, фіксування та аналізу окремих випадків зміни напрямку вектору часу від майбутнього до минулого в царині, зокрема, на прикладі кримінального права.

Виклад основного матеріалу. Частиною 5 ст. 212 КК України передбачено, що діяння, описані частинами першою, другою або третьою цієї статті, не вважаються умисним ухиленням від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів), якщо платник податків досяг податкового компромісу відповідно до положень підрозділу 9-2 розділу ХХ “Перехідні положення” Податкового кодексу України. При цьому особа не звільняється від відповідальності (ч. 4 ст. 212 КК України), або покарання та його відбування (ст.ст. 74 – 87 КК України), можливість для добровільної відмови (ст. 17 КК України) вже втрачено у зв'язку з наявністю усіх ознак складу злочину, завдяки чому злочин вважається закінченим (ч. 1 ст. 13 КК України). Декриміналізації теж не відбулося. Але вчинене у минулому не вважається злочином через те, що подія у майбутньому (досягнення податкового компромісу) якимось чином змінила його на суспільно корисну або суспільно нейтральну поведінку, адже інших варіантів фактично не існує. За такою законодавчою конструкцією стає можливим через подію у майбутньому вплинути на подію у минулому, отже, змінити підхід до лінійного протікання часу лише в одному напрямку та його відповідного сприйняття. З цього може випливати наступний парадоксальний висновок: певна передбачена чинним законодавством подія у майбутньому здатна перекроїти простір і час у минулому таким чином, що вчиненого злочину ніколи не було.

У зв'язку з цим виникає потреба уважніше придивитися до окремих особливостей феномену часу.

За допомогою категорії часу відбувається опис розвитку причино-наслідкового зв'язку, коли одна подія поступово переходить у наступну і вони обидві пов'язані між собою загальною енергетичною єдністю. Час є однією з фундаментальних координат простору-часу, вздовж яких розміщуються світові лінії всіх фізичних (матеріальних) тіл.

Поняття “світова лінія” (worldline), що описує унікальну подорож конкретного об'єкту через чотирьохвимірний просторово-часовий континуум, було введено до термінологічного апарату фізики Альбертом Ейнштейном і сьогодні воно найбільш часто використовується в теорії відносності, зокрема в загальній та спеціальній її частинах. У широкому тлумаченні це поняття застосовується для представлення будь-якої послідовності подій, його використання не обмежується будь-якою конкретною теорією. Так, світовою лінією є послідовність особистих подій окремої людини від моменту та місця її народження до моменту і місця смерті, записи у бортовому журналі транспортного засобу про послідовну з плином часу зміну ним певного географічного положення тощо.

У праві також існує можливість спостерігати світові лінії. Так, світова лінія об'єктивної сторони окремого злочину у межах понятійного апарату кримінального права може проявлятися як певний акт поведінки, вчинений у передбачений законом спосіб, з урахуванням місця, обстановки, часу, використаних знарядь та інших матеріальних об'єктів або обставин. Як було зазначено вище, такий акт суспільно

небезпечної поведінки обов'язково викликає за собою певний суспільно небезпечний наслідок. Описаний акт з усіма своїми елементами розгортається в часі як процес, що має власну динаміку, тобто початок і розвиток (наприклад, процес поступового позбавлення життя іншої людини), закінчення (яке, насправді, не є перериванням загального ланцюжку, але лише перетіканням одного в інше) та статику, що має правове значення (наприклад, наслідок за ст. 115 КК України у вигляді позбавлення життя, тобто спричинення смерті іншій людині).

У класичній фізиці час є неперервною величиною. На сьогодні нам не є відомим, чим саме зумовлений час. Він вважається однією з апіорних характеристик всесвіту, тобто тих, знання про які завжди передують досвіду ("апіорі", від лат. *a priori* – "первісно", "саме собою зрозуміло"). Для вимірювання часу за основу приймається певна послідовність подій, про які є достовірно відомою їх періодичність, тобто повторюваність.

Таку саму роль відіграє час і у квантовій механіці. Але попри квантування (тобто, здійснення переходу від класичного опису фізичної системи до її квантового опису) майже всіх величин (ширина, висота, довжина), час, тим не менш, залишається неквантованим параметром. Питання про те, чи є можливим квантування в галузі права, ще потребує свого дослідження. В класичній фізиці та у квантовій механіці швидкість, з якою спливає час та, головне, напрямок його руху, є сталими і не можуть залежати від подій, явищ та параметрів інших об'єктів.

Втім, зазначена закономірність вважалася аксіоматичною лише до того моменту, поки класичні закони не почали розглядатися як випадок квантових постулатів, що базуються на принципі невизначеності. На підставі останніх час вже не є подібним до прямої залізничної колії, якою можна рухатися лише в один бік та в якій відсутні петлі і відгалуження для повернення на попередню станцію. Для правників важливим і цікавим є питання про те, чи можливо у площині права вчинити певний акт поведінки для того, щоб повернутися на попередню станцію подій та змінити минуле.

У межах спеціальної теорії відносності час почав сприйматися як частина єдиного простору-часу, а не щось самостійне та відокремлене. Тому вважається, що час не може не зазнавати змін, якщо змінюється весь пов'язаний з ним просторово-часовий континуум. Поряд з трьома координатами, такими як довжина, висота та ширина, час є четвертою, яка виявляється не тільки самостійною, але й доволі впливовою, а швидкість його протікання є залежною від системи відліку та від спостерігача [3, с. 209-214]. У загальній теорії відносності швидкість часу додатково залежить ще й від впливу гравітаційних сил.

Поки що відсутні відповіді на питання, якою є природа часу, чому вона є безупинним, а не дискретним, чому ми живемо у світі з одновимірним часом тощо. Але спроби їх розв'язати вже пропонуються у сучасній математичній фізиці (Г. Джефріс, І.М. Зашкільняк, В.М. Колісник, П.П. Костробій, С.С. Піх, О.М. Попель, М. Рід, А.А. Ровенчак, Ю.К. Рудавський, Б. Саймон, А.В. Свідзинський, Б. Свірлс, І.І. Тальянський, В. Тірінг, М.А. Сухорольський та інші).

Значна більшість дослідників вважали і вважають, що різниця між минулим і майбутнім є принциповою, оскільки інформація переноситься з минулого в майбутнє, але не навпаки. У підтвердження цього наводиться другий закон термодинаміки про послідовне збільшення ентропії у напрямку від минулого до майбутнього. На прикладі це виглядає таким чином, що порцелянова чашка може впасти зі столу і побитися на шматки, але не може зібратися до купи та стрибнути назад на поверхню столу.

В координатах кримінального права це має означати, що після того, як злочин вчинено, то вже не є можливим щось вдіяти для його зміни у той чи інший бік (наприклад, викреслити цю подію з загальної історії, перетворити його на інше менш значуще правопорушення без знесення змін у чинне законодавство, збільшити чи зменшити характер та(або) ступінь суспільної небезпеки вчиненого діяння тощо). Дійсно, з іншого боку, можливим є звільнення від покарання та його відбування (ст.ст. 74 – 87 КК України), або звільнення від самої кримінальної відповідальності (ст.ст. 44 – 49 КК України), в тому числі внаслідок певної посткримінальної поведінки (ч. 2 ст. 114, ч. 4 ст. 212 КК України). Але правова оцінка цих обставин значною мірою здійснюється окремо від оцінки самого правопорушення. Крім того, така правова оцінка відбувається саме у зв'язку з правопорушенням і без нього втрачає будь-який сенс. Незважаючи на можливі позитивні для суб'єкта злочину правові наслідки, об'єктивні характеристики правопорушення не змінюються, злочин не перестає бути злочином і не втрачає своєї суспільної небезпечності.

Між тим, з категоричністю твердження про лінійність та єдино можливий напрямок протікання часу погоджуються не всі. Так, Стівен Гокінг (Stephen William Hawking) [2, с. 89] не визнавав загальноприйнятий підхід щодо існування лише однієї послідовності розвитку подій у часі. Відкриття того, що швидкість світла виявилася однаковою для кожного спостерігача, незалежно від того, як він рухається, призвело до формулювання теорії відносності та відмови від ідеї про існування єдиного абсолютного часу. Замість цього кожен спостерігач одержав свою власну міру часу і це означає, що для різних спостерігачів час не обов'язково однаковий. Таким чином, час став більш особистим поняттям для спостерігача, який його вимірює. За теорією відносності, яка добре підтверджена численними експериментами, відсутнім є будь-який єдиний загальний вимір часу, з яким би погодились усі спостерігачі. Адже у кожного наявний свій власний вимір.

На переконання Стівена Гокінга, не слід розрізняти прямий і зворотний напрями часу, адже існують щонайменше три різних його стріли: 1) термодинамічна – напрям часу, в якому зростає безлад або ентропія; 2) психологічна – напрям, в якому ми відчуваємо плин часу, в якому ми пам'ятаємо минуле, але не майбутнє; 3) космологічна – напрям часу, в якому Всесвіт розширюється, а не стискається. При цьому умова безмежовості для Всесвіту разом із слабким антропним принципом не може пояснити, чому всі три стріли вказують в одному і тому напрямку, точніше, чому чітко визначена стріла часу має взагалі існувати. Якщо психологічна стріла визначається термодинамічною стрілою часу і вони обидві обов'язково завжди розгортаються в одному напрямку, то завдяки припущенню про безмежовість Всесвіту чітко визначені термодинамічна та космологічна стріли часу не будуть завжди вказувати в один і той самий бік впродовж всієї його історії.

Примітним є той факт, що несподівано для правників, з одного боку, та дослідників в галузі фізики або математики, з іншого боку, приклади зміни напрямку вектору часу, або впливу майбутнього на минуле, можливо відшукати у кримінальному праві, як за допомогою вищенаведеного прикладу, так і через наявність численних наступних.

У площині кримінального права спостерігачем світової лінії злочину може бути його суб'єкт, стороння особа, потерпілий або працівник правоохоронного органу тощо. Такі спостерігачі є втягнутими у коловорот подій з різним ступенем власної залученості, активності або пасивності. Виконавець злочину активно (дія) або пасивно (бездіяльність) сприяє тому, що відбувається. Не останньою мірою завдяки його конкретній поведінці певні події розгортаються у часі і просторі. Для подальшого дослідження розвитку

світової лінії злочину та ролі кожного з окреслених учасників в ній слід пригадати загально відомий у фізиці феномен впливу спостерігача на результати свого експерименту: якщо досліджують фотон світла як хвилю, він поводить себе як хвиля, якщо його досліджують як частку матерії, він поводить себе як частка матерії.

Чи може статися така ситуація, за якої працівник правоохоронного органу, що спостерігає за подіями, буде переконаний, що злочин є закінченим, принаймні, в його системі координат, але сам порушник ще матиме можливість впливати на ситуацію зі своєї власної системи координат? Позаяк не існує єдиного стандарту часу, а всі спостерігачі мають свій власний час, то на умовному годиннику прикордонника злочин виглядатиме вже закінченим, між тим як на умовному годиннику порушника він ще триває. Така інтерпретація виглядає провокативною тільки на перший погляд.

Так, моментом закінчення контрабанди (ст.ст. 201, 305 КК України) вважається момент перетинання суб'єктом злочину митного кордону України. Відповідно до положень ст. 10 Митного кодексу України митний кордон України збігається з державним кордоном України (крім деяких виключень, зокрема, меж штучних островів, установок і споруд, створених у виключній морській економічній зоні України, на які поширюється виключна юрисдикція України і які у межах цього дослідження можливо не враховувати). Таким чином, перетинання державного кордону буде означати одночасно перетинання митного кордону. Після перетинання державно-митного кордону, тобто, вже на території України, у відповідних підрозділів прикордонної та митної служби з'являються повноваження на виконання покладених на них функцій.

Для зручності роботи цих служб на практиці (у межах контрольно-пропускного пункту) вони територіально дещо розведені на відстань декількох метрів між собою і виконують свої завдання не одночасно (паралельно) по відношенню до конкретної особи, але послідовно. Як правило, особа спочатку спілкується з представниками прикордонної служби і далі проходить до пункту митної служби. У проміжку між ними вона може позбутися певних речей, наприклад, витягти з кишені пакунок з наркотичними засобами та відкинути його від себе. Якщо вона цього не зробить, то в момент зустрічі з митною службою у особи теж існує декілька варіантів поведінки у відповідь на традиційне в описаній обстановці запитання: 1) повідомити про те, що вона забула завчасно позбавитися незначної кількості речовини канабісу ще в Амстердамі (або іншому місці, звідки вона прибула і де її обіг не утворює складу кримінального або іншого правопорушення), але щойно пригадала та добровільно повідомляє про це представникам держави та віддає їм зазначену речовину, наслідком чого буде складання протоколу про адміністративне правопорушення; 2) приховати факт наявності речовини і бути викритою, наслідком чого буде притягнення до кримінальної відповідальності.

Між тим, у другому випадку таємний спосіб переміщення, як обов'язкова ознака об'єктивної сторони кримінального правопорушення за ст. 305 КК України, фактично буде реалізований вже після того, як відбулося переміщення речовини через державний (митний) кордон України. Тобто, після того, як спочатку мав місце процес переміщення (динаміка подій) та настав результат переміщення (статика, наслідок) і злочин в класичному розумінні вважається закінченим. Таким чином, кожна з форм незаконного переміщення (поза митним контролем або з приховуванням від митного контролю) повисає у повітрі, точніше – у часі, і є нереалізованою.

У цей незначний проміжок часу та на певному майданчику простору (відстані між постами прикордонників та митників) майбутній вибір поведінки, а саме, вибір певного способу поведіння (викрити себе або приховати певні обставини) буде впливати на

минуле (чи то було вже вчинено кримінальне, або адміністративне правопорушення, поки що є невідомим).

Якщо специфічною властивістю часу є його незворотність, тобто неможливість повернення в минуле, то дії особи у майбутньому (свідомий вибір варіанту поведінки під час спілкування з митною службою) не повинні впливати на минуле (фактичне перетинання державно-митного кордону як момент закінчення правопорушення). Але чомусь спосіб, що є обов'язковою ознакою об'єктивної сторони злочину контрабанда, все ж таки впливає на стан подій та їх правову оцінку вже після того, як правопорушення формально може вважатися завершеним.

Для кримінального права це відкриває простори захоплюючих світів Стівена Гокінга та інших рішучих дослідників, де час за певних умов може спливати з майбутнього через теперішнє у минуле.

І цей приклад з контрабандою теж не є поодиноким у кримінальному праві. Відсутні підстави розглядати його в якості аномалії або виключення. Так, відповідно до положень абз. 3 п. 24 постанови ПВСУ “Про судову практику у справах про злочини проти власності” від 06.11.09 р. № 10, якщо група осіб за попередньою змовою мала намір вчинити крадіжку чи грабіж, а один з її учасників застосував або погрожував застосуванням насильства, небезпечного для життя чи здоров'я потерпілого, то дії цього учасника належить кваліфікувати як розбій, а дії інших осіб – відповідно як крадіжку чи грабіж за умови, що вони безпосередньо не сприяли застосуванню насильства або не скористалися ним для заволодіння майном потерпілого.

В ситуації, коли особа у межах попередньої домовленості про вчинення крадіжки спостерігала за навколишньою обстановкою на вулиці, у житло не проникала, під час переростання крадіжки до розбою про потерпілих і поводження з ними не віддала та насильства не застосовувала, а так само не сприяла його застосуванню, але надалі разом з іншими співучасниками зникла з місця події та отримала належну їй частку здобутого майна, то на підставі положень абз. 3 п. 24 постанови ПВСУ “Про судову практику у справах про злочини проти власності” від 06.11.09 р. № 10 буде вважатися, що вона скористалася таким насильством для заволодіння майном потерпілого. Така особа фактично потрапляє у пастку часу та обставин, стає їх заручником та позбавляється правових підстав посилатися на ексцес з боку інших співучасників.

У просторово-часовому континуумі послідовність розвитку описаних подій, тобто світова лінія, що описує унікальну подорож правопорушника (одночасно й актора – активного учасника, і спостерігача експерименту під назвою життя) через чотирьохвимірний просторово-часовий континуум, буде виглядати наступним чином: особа виконує свою частину попередньої домовленості і забезпечує безпеку іншим співучасникам на місці події, і вже після того, як злочин було закінчено (розбій – з моменту нападу, крадіжка або грабіж – з моменту заволодіння майном та початкової можливості розпорядитися ним), у майбутньому у неї теж виникають наступні варіанти поведінки (припустимо, що у всіх випадках суб'єкт кримінального правопорушення не має інформації про фактичне переростання одного злочину в інший), зокрема: 1) відмовитися від одержання майна з будь-яких підстав та причин (тоді він не скористається наслідками застосованого насильства); 2) погодитися на частку здобутого майна та одержати її за взаємною згодою. У другому випадку особа з точки зору правової доктрини фактично використовує для свого неправомірного збагачення те насильство, яке було раніше застосоване до потерпілого, і перетворюється у співучасника розбою, що закінчився у минулому без його участі. Зазначена подія, що описується формулою “...надалі скористалася таким насильством для заволодіння

майном потерпілого...” відбувається у майбутньому, тобто вже після того, як минуле у вигляді вчиненого злочину (заволодіння майном із застосуванням насильства) залишилося позаду і його, здається, не можливо ані змінити, ані повернути.

Наведена правова кваліфікація, запропонована згаданою постановою ПВСУ від 06.11.09 р. № 10, є усталеною на практиці і майже не викликає вагань та сумніву під час застосування. Поруч з іншими описаними ситуаціями (контрабандою за ст. 305 КК України або умисним ухиленням від сплати податків, зборів (обов’язкових платежів) – ст. 212 КК України) вона підтверджує можливість впливу майбутнього на минуле не тільки у квантовій фізиці та математиці, але й у галузі кримінального права. Але якщо це так, то завдяки міжгалузевій взаємодії подібні випадки мають місце й в інших правових сферах.

Спорідненим прикладом може виступати феномен зворотної дії закону про кримінальну відповідальність у часі (ст. 5 КК України), коли подія у майбутньому (набрання чинності законом, що скасовує злочинність діяння, пом’якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи) впливає на минуле (вважається, що такий закон поширює свою дію на минуле, тобто нібито був навіть тоді, коли його фактично не було).

З розглядуваними прикладами не слід плутати дію заохочувальних норм Особливої частини КК України (наприклад, ч. 5 ст. 110-2, ч. 2 ст. 114, ч. 4 ст. 212, ч. 2 ст. 255, ч. 6 ст. 258 КК України тощо), коли особа все одно вважається такою, що вчинила злочин, який надалі нічого не змінює у своїй правовій природі, але суб’єкт звільняється від кримінальної відповідальності в силу інших підстав та обставин.

Але й з посткримінальною поведінкою теж не все так однотайно. Відповідно до положень ч. 1 ст. 69 КК України суд наділений правом призначити основне покарання, нижче від найнижчої межі, встановленої в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини цього Кодексу, або перейти до іншого, більш м’якого виду основного покарання, не зазначеного в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини цього Кодексу за цей злочин. Умовами для цього є наявність кількох обставин, що пом’якшують покарання та істотно знижують (при цьому цікавим є питання, на який саме момент знижують – на час вчинення, або у майбутньому) ступінь тяжкості вчиненого злочину, а так само певна характеристика особи винного. Згідно з інформацією з Єдиного державного реєстру судових рішень, на практиці суди мотивують свою правову позицію щодо застосування положень ст. 69 КК України щирим каяттям та(або) визнанням вини, сприянням у розкритті злочину, повним або частковим відшкодуванням заподіяної шкоди, відсутністю судимості, позитивною характеристикою обвинуваченої особи, наявністю осіб, за якими необхідно доглядати, похилим або молодим віком обвинуваченої особи, її поганим станом здоров’я, з’явленням із зізнанням, думкою потерпілої особи щодо необхідної міри покарання, відсутністю тяжких наслідків, клопотанням сільського сходу щодо міри покарання [1], правдивими свідченнями підсудного, отриманням обоюдних тілесних ушкоджень, тривалим перебуванням підсудного під вартою тощо. У більшості випадків суди визнавали ці обставини необхідними та достатніми для застосування ст. 69 КК України, не відокремлюючи при цьому, які саме з них знижують ступінь тяжкості вчиненого злочину. Якщо відкинути обставини, що характеризують особу (відсутність судимості, позитивна характеристика, поганий стан здоров’я), або ті, що від неї не залежать (думка потерпілої особи, тривале перебування під вартою та інші), то шляхом виключення слід визнати, що окрема поведінка у майбутньому (з’явлення із зізнанням, правдиві свідчення) розглядаються суддівським корпусом в якості обставин, які у майбутньому

впливають на минуле та змінюють характеристику суспільної небезпечності вчиненої поведінки. Втім, не виключається, що наведені приклади застосування ст. 69 КК України є лише хибною практикою, яка заважатиме чистоті дослідження про вплив майбутнього на минуле у кримінальному праві.

Не виключається, що ще одним прикладом досліджуваної проблематики є феномен звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із зміною обстановки (ст. 48 КК України). Ті невиразні пояснення, що містяться в учбовій та науковій літературі з цього приводу, тільки додають певної таємничості та натякають на можливість впливу майбутнього на минуле, адже зміною обстановки не є ані пряма декриміналізація вчиненого діяння, ані опосередкована декриміналізація, що може бути наслідком зміни нормативно-правового акту, на який посилається бланкетна норма диспозиції статті Особливої частини КК України (наприклад, скасування обов'язкового податкового платежу в ПК України).

В ситуації зі ст.ст. 201, 212, 305 КК України та переростанням крадіжки у грабїж або розбій все виглядає навпаки: майбутнє у формі певних дій (згода скористатися наслідками злочину проти власності, що фактично дорівнює згоді скористатися минулим насильством, тобто приєднатися до нього, або самовикриття після перетинання державно-митного кордону, або досягнення податкового компромісу тощо) вказує, за аналогією з котом Шредінгера* та відповідною квантовою невизначеністю, що злочин або був, або ні. І ця невизначеність у минулому спирається і залежить від подій у майбутньому. Таким чином, підтверджується вищенаведене парадоксальне припущення: подія у майбутньому перекроїла час і простір таким чином, що вчиненого злочину ніколи не було.

Висновки.

Отже, з усією очевидністю зафіксовано можливість зміни напрямку вектору часу від майбутнього до минулого в царині кримінального права, що жодною мірою не може залишатися у межах тільки однієї галузі і через це взаємозв'язок між ними має значення для інших.

Світова лінія об'єктивної сторони окремого злочину у межах понятійного апарату кримінального права може проявлятися як певний акт поведінки, вчинений у передбачений законом спосіб, з урахуванням місця, обстановки, часу, використаних знарядь та інших матеріальних об'єктів або обставин. Цей акт з неминучістю викликає за собою певний наслідок. З усіма своїми елементами він розгортається в часі як процес, що має власну динаміку, тобто початок і розвиток (процес подій), та статику у вигляді його закінчення – певного наслідку.

Положення ст. ст. 48, 69 КК України та деяких інших, а так само особливості конструкцій ст.ст. 201, 212, 305 КК України тощо, вказують на існування реальної можливості у майбутньому вплинути на злочин, який був вчинений у минулому, в тому числі через значний проміжок часу після його закінчення. З іншого боку, це може виявитися або недоліком нормотворення, або хибною практикою, або зайвий раз підкреслювати умовність всього того, що відбувається у царині права.

* *Примітка.* Кіт Шредінгера, що одночасно перебуває у двох станах (живий і мертвий) – герой відомого уявного експерименту у квантовій механіці австрійського фізика-теоретика Ервіна Шредінгера (Erwin Schrödinger). Згідно з принципами квантової механіки кожна елементарна частинка рівночасно може перебувати в декількох станах. Тож і удаваний кіт Шредінгера в умовах експерименту може бути живий і мертвий водночас, допоки хтось не відчинить коробку й не визначить живий кіт чи ні.

Стає очевидним, що у кримінальному праві ніколи не піддавався сумніву субстанціальний підхід (Демокрит, Ісаак Ньютон та інші), відповідно до якого простір і час є незалежними одне від одного, діють поруч з матерією та безвідносно до неї. Але час у системі права може змінювати свій напрямок. Є підстави, наслідуючи ідеї Платона, Аристотеля, Альберта Ейнштейна, Стівена Гокінга та багатьох інших, вважати, що матерія, простір та час утворюють власну систему взаємовідносин, отже, вони залежать від взаємного руху, час може бути багатовимірним так само, як і простір (тобто, може бути визначений за допомогою не однієї, а декількох величин). Це означитиме, що час в окремих випадках у праві може бути ізотропним, тобто рівноправним у всіх своїх можливих напрямках руху.

Лінійність розгортання в часі обов'язкових ознак об'єктивної сторони конкретного складу злочину має місце не у всіх випадках. Інші, крім діяння та наслідку, обов'язкові ознаки об'єктивної сторони певного кримінального правопорушення можуть продовжувати реалізуватися у часі та просторі навіть після того, як з правової точки зору настав момент його закінчення.

Час у праві є реляційною категорією, що допускає залежність його властивостей від характеру взаємодії об'єктів, подій та відносин.

Час у системі права може змінювати свій напрямок. Майбутнє у праві може впливати на минуле. Інше парадоксальне пояснення полягає у наступному: певна передбачена чинним законодавством подія у майбутньому здатна перекроїти простір і час у минулому таким чином, що вчиненого злочину ніколи не було. У прикладі з ухиленням від сплати податків, зборів (обов'язкових платежів) подальша поведінка платника або податкового агента змінює час і простір таким чином, що завдяки події у майбутньому (досягнення податкового компромісу) стає очевидним, що фактично вчиненого злочину (ухилення від сплати) ніколи не було.

Але такий вплив не є подорожжю у часі, адже не виявлено можливості викривити простір-час таким чином, щоб відбулося поєднання двох віддалених точок простору в одну і утворення тим самим так званої червоточини (мосту Ейнштейна – Розена).

У наведених прикладах з контрабандою та переростанням крадіжки у грабїж або розбій, можливо, має місце незначне викривлення часу-простору у кримінальному праві, або більш чи менш тривала петля часу, в яку потрапляє особа (контрабандист, вартовий на сторожі вчинення викрадення чужого майна) до тих пір, поки не реалізуються всі обов'язкові ознаки об'єктивної сторони злочину. Принципова можливість таких викривлень часу-простору доведена експериментально та пояснюється ефектом Гендріка Казимира (Hendrik Brugt Gerhard Casimir), відповідно до якого квантова теорія дозволяє від'ємну густину енергії. Виходячи з відомих на сьогодні законів, повернутися у минуле можливо лише у тому випадку, якщо історія вже зафіксувала будь-яким чином таке повернення (наприклад, сталася незрозуміла для очевидців подія, яку на той час не змогли пояснити, але це як раз і була поява мандрівника з майбутнього). Можливість такого повернення продовжувала би доволі незручно для кримінального права та інших галузей розхитувати постулат про свободу волі людини, на якому базуються всі теорії юридичної відповідальності, адже поки що про таку свободу стверджується лише тому, що ми не можемо повною мірою передбачити наступну поведінку певної людини. Але ми також не маємо можливості передбачити наступну поведінку вірусу, який мутує, та багато чого іншого.

Перспективи подальших досліджень. Порушені питання та надана їм наша оцінка є дискусійними та відкритими для обговорення з огляду на їх актуальність та важливість для забезпечення подальшого розвитку права. Вважаємо, що вказані в роботі проблеми

та проведені наукові дослідження можуть мати значення для розвитку не лише кримінального, а й інших галузей права, проте практика їх застосування потребує подальшого дослідження.

Використана література

1. Вирок Жидачівського районного суду Львівської області від 14 листопада 2013 р. у справі № 443/244/13-к, провадження № 1-кп/443/25/13. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/review/36013007> (дата звернення 15.08.2019).

2. Гокінг Стівен. Коротка історія часу. Від Великого вибуху до чорних дір; пер. з англійської. Перекладено за виданням “A Brief History of Time: From Big Bang to Black Holes”, Bantam Books відповідно до угоди з автором за посередництва агентства Writers House. Київ: К.І.С., 2015. 119 с. С. 89.

3. Радутний О.Е. Взаємодія між викладачем та студентом в світлі Болонської системи освіти та з урахуванням сучасних уявлень про енергоінформаційний обмін між дослідником та об'єктом дослідження. *Проблеми законності: зб. наук. праць Академії правових наук України*; відп. ред. В.Я. Тацій. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2010. Вип. 110. 263 с. С. 209-214.

~~~~~ * * * ~~~~~